

Gästvillan vid Orrefors bruk – ålder och tillkomst

Bilden visar Patronsbyggnaden, nuvarande Gästvillan, i Orrefors. När bilden togs på vintern 1916/17 fanns fortfarande kontor på nedre våningen och bostad på den övre. Det blivande huvudkontoret/konstgalleriet höll just på att byggas. Den tillträdande disponenten Edvard Strömberg fick då tillgång till hela villan. Fotograf är Herman Sandberg från Kalmar.

Det har funnits en karaktärsbyggnad vid Orrefors bruk åtminstone från 1769 (se nedan). Det finns en karta från 1788 där den är utritad på samma plats som den nuvarande. Den var bostad åt brukspatronen och kontor och arkiv för järnbruket.

Oturligt brann karaktärsbyggnaden 1804. Samma år köpte Carl Henrik Barchaeus Orrefors bruk och påbörjade en upprustning av själva järnbruket med tillhörande vattenmagasin, Orranässjön och bruksdammen. Barchaeus var uppväxt i en familj med brukstraditioner från Fagersta. Detta finns beskrivet i *Adel präster och vanligt folk*, 2008

Barchaeus bodde av förklarliga skäl inte på bruket under sina första år som ägare. Han avvaktade tills karaktärsbyggnaden blivit återuppbyggd.

Älghults gamla medeltidskyrka hade nyligen rivits för att ge plats åt en större, byggd av sten.

”Församlingens ledamöter besväras av en otrolig trängsel i kyrkan varför många ur församlingen i stället besöker andra kyrkor än moderkyrkan.”

Älghultskrönikan 1956. Sven Englén

”Då biskop Olof Wallqvist i september 1797 visiterade Älghults pastorat, till vilket då även Hälleberga socken hörde, voro båda församlingarna i behov av nya kyrkor.”

Älghultskrönikan 1952. Gunnar Stenvall.

Det begagnade timret från Älghults medeltidskyrka var till salu. Detta passade bra till den nya karaktärsbyggnaden på tomten invid bruksdammen i Orrefors. År 1807 inköptes detta och forslades till Orrefors. Bygget kunde börja.

”Vid en auktion 12/9 1807 såldes den gamla kyrkan till brukspatron Barchaeus Orrefors för 1120 daler. Av detta virke uppfördes sedan nuvarande herrgårdsbyggnad i Orrefors. Altarringen såldes till Sven Isaksson i Hohult och klockstapeln till John Andersson i Silvereke.”
(Älghultskrönikan).

När var Patronsbyggnaden färdig för inflyttning? Frågan kommer ständigt upp när nyfikna turister frågar. En efterforskning i brukets bokföring ger inget entydigt svar. En avdelning för Charaktersbyggnads konto avslutas inte förrän 1819. En förklaring kan vara att man behöll rubriken medan flyglarna färdigställdes och bygget med Villa Murgröna blev klart.

En titt i kyrkoböckerna visar att Barchaeus var skriven på bruket första gången 1810. Det finns en lucka i kyrkobokföringen för tiden strax före 1810 varför han kan ha bott på bruket ännu tidigare. En omständighet är att familjen Barchaeus födde en dotter, Carolina, 1809. En tanke är att familjen gärna ville vara på plats i Orrefors i tid för nedkomsten varför B hade skäl att påskynda bygget. En hyfsad gissning är alltså att nuvarande Gästvillan blev färdig 1809. Hur kan man bekräfta detta? Brandförsäkringar? Kurt Holmström, bördig från Gullaskruv, nu boende i Järfälla, kastar sig över uppgiften. Hans rapport kommer här:

Kurt Holmström, 2016-02-24

Charactersbyggnaden vid Orrefors Jernbruk

1. Inledning

Nedanstående utredning grundar sig på uppgifter ur tre olika brandförsäkringar för åren 1782 (den äldsta som finns bevarad), 1806 (för samma byggnad) respektive 1815 (för en ny byggnad uppförd år 1809). Vid denna tid förekommer längdmåtten aln, fot och tum, vilka jag också räknat om till nuvarande mått enligt metersystemet. Brandförsäkringarna finns digitalt tillgängliga på Riksarkivets hemsida. Överst på sidan väljer man först ”SVAR, Digitala forskarsalen”. Därefter klickar man under rubriken ”Databaser” på ”Se fler specialsök” och därefter på ”Brandförsäkringar” i kolumnen ”Databaser”. Sedan är det på nästa bild bara att skriva in ”Orrefors” respektive ”Hälleberga”. Då kommer samtliga brandförsäkringar för Orrefors Jernbruk upp och sedan är det bara, att välja det årtal man är intresserad av.

2. Brandförsäkring No 12, år 1782 den 30 september

Här upptas byggnaden som byggd år 1769 och med måtten 29 alnar lång, 16 $\frac{3}{4}$ alnar bred samt 9 $\frac{1}{2}$ alnar hög. I metersystemet motsvarar detta: 17,2 m, 10,0 m samt 5,6 m.

3. Brandförsäkring No 6261, år 1806 den 15 augusti

Här uppges, att byggnaden är nybyggd 1768 och totalrenoverad år 1798, varvid den brädfodrads och överstrukits med röd oljefärg. Den uppges fortfarande vara 29 alnar lång, men nu 16 $\frac{1}{2}$ alnar bred och 9 $\frac{1}{4}$ alnar hög. En minskning med $\frac{1}{4}$ aln betyder ca 15 cm. Här talas också om två tillbyggda flyglar, 6 alnar (3,6 m) i fyrkant och 4 alnar (2,4 m) höga. Som jag uppfattar formuleringen i beskrivningen bör dessa ha tillkommit i samband med renoveringen år 1798.

4. Brandförsäkring No 10016, år 1815 den 19 september

Här anges, att värderingen skall göras på grund av att en ny ”Charactersbyggning” **uppförts år 1809**, med måtten 30 alnar (17,8 m) lång, 20 alnar (11,9 m) bred och 14 alnar (8,3 m) hög. Den är belägen på 24 alnars (14,25 m) avstånd från Contoirs- och Köksbyggnaderna och 105 alnar (62 m) från hammarsmedjan. Det anges vidare, att det åtgått trettio tolfter byggnadstimmer á 6 kbfot 32 p. till ett värde av 200 Rdr Banco. Vidare fyra tolfter bjälkar, 20 alnar långa á 36 kbfot till ett värde av 144 Rdr Banco. Upptimringen uppges ha kostat 250 Rdr. Sedan räknas det upp ytterligare byggnadsmaterial som sparrar, läkter, taktegel, ”strykning med vitkalk” och taklister varefter det också anges ”Arbetslön 50 Rdr Banco”.

5. Slutsats

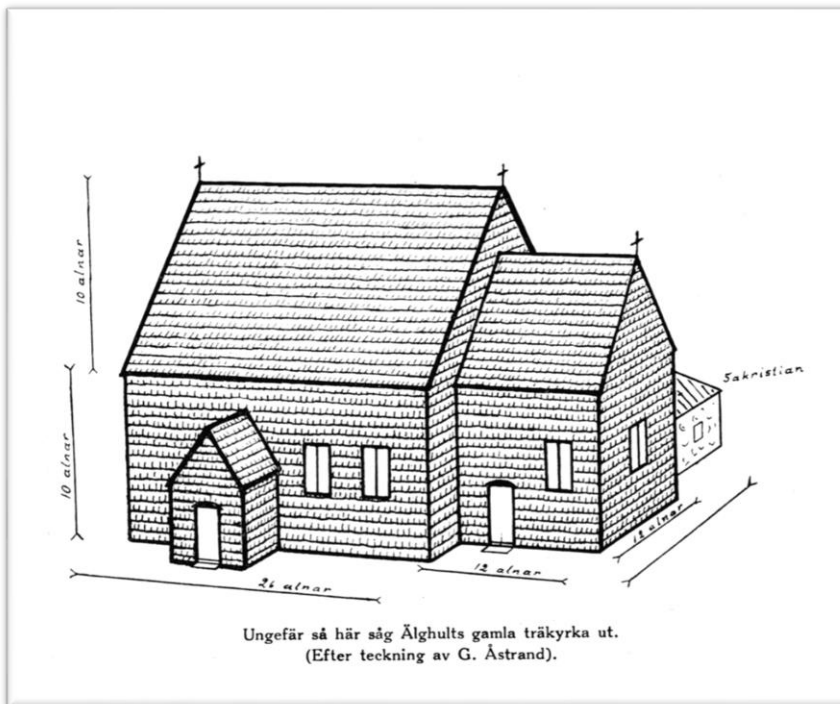
Om det är fastslaget, att Älghults gamla kyrka rivits före 1809 kan mycket väl detta byggnadstimmer mm komma därifrån. Med hänsyn till, att arbetslönerna var synnerligen låga, den här tiden, förefaller värdet på byggnadstimmer och sparrar, 344 Rdr Banco vara lågt jämfört med upptimringskostnaden 250 Rdr Banco. Detta kan tala för, att det rör sig om återvinningsvirke och inte nysågat och nybilat virke. Skulle det dessutom framgå av Älghults sockenstämmoprotokoll eller Älghultskrönikan, att rivningsvirket från den gamla kyrkan sålts till Orrefors Järnbruk, borde saken vara klar.

Ur en artikel i Älghultskrönikan 1959.

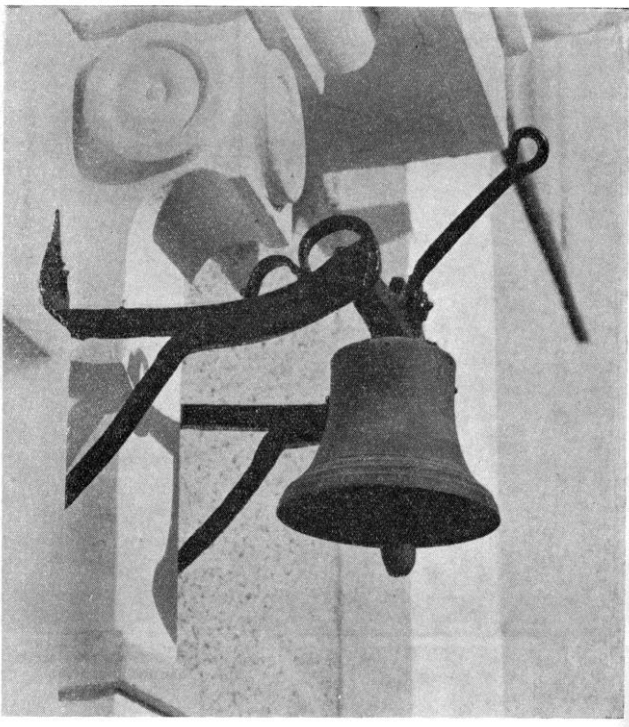

Bilden är tagen när Gästvillan i Orrefors skulle förses med ny puts 1959. Foto: John Selbing. Man ser att knutarna är laxade – knutarna sticker inte ut. Hela knuten är mörkare än övriga väggen vilket tyder på att dessa varit skyddade med knutbräder.

Gästvillan i Orrefors skulle putsas om. Artikelförfattaren Sven Blomén från Älghult följde renoveringen noggrant för att hitta ytterligare spår i det gamla kyrkotimret. Han konstaterar att måtten på Gästvillan stämmer väl med den medeltida kyrkan från Älghult.

Ungefär så här såg Älgshults gamla träkyrka ut. (Efter teckning av G. Åstrand).

Klockan utanför Gästvillan fångade Sven Bloméns intresse. "Är det månne den gamla primklockan från Älgshults kyrka? Den försvann och har aldrig kommit med bland den nya kyrkans inventarier."

Hur gick det med kyrkobygget i Hälleberga?

Enligt texten ovan blev både Hälleberga och Älghults kyrkor utsynta vid visitationen 1797. Bygget i Älghult kom igång och blev färdigt för invigning 1809. Bygget i Hälleberga drog ut på tiden. Församlingen ansökte om att få bygga ett billigare alternativ i timmer än den föreslagna av sten. Invigningen skedde 1821. Även här blev den gamla medeltidskyrkan över och såldes till sockensmeden Olof Strömgren i Mörbylånga på Öland för 200 riksdaler. Körde över på isen? Det vore spännande att hitta timret i någon byggnad på Öland. Mörbylångatrakten?
(Kurt Holmström i Hällebergaboken 2000)

Brandskadat timmer ?

Gustav Karlsson var anställd som snickare vid Orrefors bruk. I denna egenskap fick han göra en del arbeten i Gästvillan. Han iakttog att en och annan timmerstock var brandskadad. Förklaringen till detta kan vara att det inköpta timret från Älghult var brandskadat, eller att man återanvände brandskadat timmer från den Charaktersbyggnad som brann 1804. Av resonemanget ovan verkar det som om den senare teorin är mest trolig. / Dick